

Training Reflective Practitioner

Beschrijving van een training gericht op het verbeteren van de eigen onderwijspraktijk op basis van kritische reflectie en onderzoeksmatig handelen

Lectoraat beroepsonderwijs, Faculteit Educatie, Hogeschool Utrecht

Inhoud

Voorwoord

De training Reflective Practitioner

- 1 Verantwoording
 - 1.1 Context
 - 1.2 De Reflective Practitioner
- 2 Doel
- 3 Doelgroep
- 4 Opzet
- 5 Korte beschrijving van de bijeenkomsten

Literatuur

Bijlage: Achtergrond van de training in het kader van Professional in beeld

1 Professional in beeld

2 Ontwikkeling van het trainingsproduct Reflective Practitioner

3 Evaluatie van de training

2

Voorwoord

Voor u ligt een beschrijving van een trainingproduct Reflective Practitioner dat is uitgevoerd in het kader van het project Professional in beeld, een innovatiearrangement gericht op het in kaart brengen van het vakmanschap van een vmbo-docent en het ontwikkelen van professionaliserings- en opleidingsactiviteiten naar dit vakmanschap toe.

Het project Professional in Beeld heeft gewerkt met vier leerwerkgemeenschappen: drie leerwerkgemeenschappen op vmbo-scholen en één op de lerarenopleiding. Voor de deelnemers van de leerwerkgemeenschappen is ten behoeve van uitwisseling, leren van elkaar en kritisch leren kijken en onderzoeken van de eigen praktijk deze training ontwikkeld.

In deze publicatie beschrijven we de opzet van de training zoals die wordt aangeboden voor studenten, docenten en opleiders die kritisch willen kijken naar hun eigen praktijk. In de bijlage is de achtergrond van de training in het kader van Professional in beeld opgenomen: de totstandkoming, uitvoering en evaluatie van de training.

Voor meer informatie kunt u terecht bij het lectoraat Beroepsonderwijs van de Hogeschool Utrecht: lectoraatberoepsonderwijs@hu.nl.

De training Reflective Practitioner

1 Verantwoording

1.1 Context

De onderwijspraktijk heeft te maken met een vloed aan vernieuwingsideeën en vernieuwingsplannen van de zijde van de overheid, de wetenschap, de beroepsgroep, de eigen faculteit of school. Het is van belang dat docenten kritisch kijken naar deze ideeën en plannen. Wat staat er? Waar is het een oplossing voor? Waar is het op gebaseerd? Welke conclusies kunnen er worden getrokken op basis van onderzoek? Wat is het waarheidsgehalte van de beweringen? Wat betekent dit voor de eigen praktijk?

Docenten stemmen hun onderwijs af op de leerbehoeften van hun doelgroep en spelen in op maatschappelijke ontwikkelingen. De docent is ontwerper van leeromgevingen en een verbeteraar van het onderwijs. Te vaak worden verbeteringen van het eigen onderwijs (eigen praktijk) gedaan op basis van oppervlakkige evaluaties zonder dat daar een zorgvuldige analyse aan voorafgaat (Ponte, 2002¹).

Handelen (denken én doen) als een reflectieve practitioner helpt de docent de eigen praktijk systematisch en duurzaam te verbeteren.

1.2 De reflective practitioner

De reflective practitioner kijkt kritisch naar zijn² eigen praktijk. Hij is nieuwsgierig naar wat hij doet en waarom hij handelt zoals hij doet, wat het effect is en of hij dat wil. Hij is zich bewust van aannames op verschillende niveaus: ervaringen, kennis en vaardigheden, overtuigingen, waarden en normen, drijfveren. Hij kan deze aannames analyseren en verder onderzoeken.

Bij een vraagstuk gaat de reflective practitioner methodisch en systematisch te werk. Hij analyseert waar de vraag vandaan komt (probleemanalyse), hij onderzoekt de aannames, hij verzamelt data, hij bestudeert relevante literatuur en maakt op basis daarvan een plan voor verder onderzoek en ontwikkeling. Daarna evalueert hij zijn eigen praktijk en doorloopt hij de cyclus opnieuw.

De reflective practitioner is een professional die besluiten neemt of keuzes maakt op basis van een analyse en deze verantwoordt (vergelijk Schön, 1983)³.

De reflective practitioner weet publicaties op zijn vakgebied op waarde te schatten.

¹ Ponte, P. (2002). *Actie-onderzoek door docenten: uitvoering en begeleiding in theorie en praktijk*. Leuven-Apeldoorn: Garant.

² Hij is uiteraard ook zij.

³ Schön, D.A. (1983). *The reflective practitioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books.

2 Doel van de training

De training Reflective Practitioner heeft als doel docenten kritisch te leren kijken naar hun eigen praktijk, hun praktijkvragen, bevindingen van anderen en verbeteracties. Daarbij past afstand nemen van hun dagelijkse praktijk, bijvoorbeeld door deel te nemen aan een leerwerkgemeenschap waarin gezamenlijk onderwijs wordt verbeterd, nagestreefde of gerealiseerde doelen worden geanalyseerd en systematisch en onderzoeksmatig gekeken wordt naar bestaande en nieuwe praktijken.

3 Doelgroep

Docenten, opleiders, docenten in opleiding; georganiseerd in leergroepen, werkgroepen of leerwerkgemeenschappen.

4 Opzet

De training bestaat in principe uit vier dagdelen van drie uur. In de periode tussen de bijeenkomsten werken de deelnemers aan de beantwoording van hun eigen praktijkvraag.

5

In elke bijeenkomst komt aan de orde:

- Input over reflecteren en onderzoeksmatig handelen.
- Reflectie op de eigen praktijk en werken aan een onderzoeksvraag.
- De rol van de critical friend.

De deelnemers aan de training worden gestimuleerd te reflecteren op hun praktijk waarbij het expliciteren van impliciete kennis over hun praktijk een belangrijke plaats kan innemen. In dialoog zullen de deelnemers betekenis geven aan ervaringen en deze verbinden aan visie op onderwijs en leren.

De deelnemers oefenen in het formuleren van hun praktijkvraag, het analyseren en verkennen van het probleem. Van daaruit zullen de deelnemers kleine onderzoeken doen in hun praktijk om aannames te verifiëren of data te verzamelen. Dit kan zijn: literatuur bestuderen, documenten analyseren, vragenlijsten afnemen, observeren. Belangrijke bronnen zijn: studenten, leerlingen, collega's en andere participanten. Afhankelijk van het onderzoek zullen instrumenten als vragenlijsten en observaties worden behandeld.

Elke deelnemer is onderzoeker en critical friend voor andere deelnemers. Er zal dan ook aandacht worden besteed aan deze rol: leren luisteren met het oog op het geven van ontwikkelingsgerichte feedback.

5 Korte beschrijving van de bijeenkomsten

Hieronder volgt een beschrijving van de bijeenkomsten. Afhankelijk van de samenstelling van de groep, de onderzoekservaring en de aard van het praktijkonderzoek kunnen andere accenten gelegd worden of verdiepingen gemaakt worden.

Bijeenkomst 1 Inleiding over onderzoek doen en de eigen praktijkvraag verkennen

De eerste bijeenkomst is een inleidende bijeenkomst over onderzoek doen en kritisch kijken naar eigen praktijkvragen. We starten met wat een reflective practitioner is en doet en wat onderzoeksmatig werken inhoudt. We geven input en sluiten aan bij eigen ervaringen. We leggen de deelnemers actuele onderwijspublicaties in kranten en vakbladen voor, en bespreken de conclusies en betekenis voor de eigen praktijk met een kritische blik.

Vervolgens gaan we in op eigen praktijkvragen. Deze praktijkvragen kunnen klein en groot zijn, kunnen gaan over de eigen lespraktijk, over leerlingresultaten, aansluiting met primair onderwijs, aansluiting vmbo-mbo, mentoraat, het invullen van loopbaanoriëntatie, het beroepsgericht maken van een curriculum, het uitdagen van leerlingen/studenten etc. Deelnemers kunnen individueel of in subgroepen de eigen praktijkvraag verkennen.

We besteden aandacht aan de rol van een netwerk op de school rond de onderzoeksvraag en de rol van critical friend. De rol van critical friend wordt geoefend bij de verdere verkenning van de praktijkvraag van de ander. De critical friend ondersteunt de ander bij het formuleren van de onderzoeksvraag, het blootleggen van aannames waarvan uitgegaan wordt, en het maken van een eerste onderzoeksopzet.

Het laatste onderdeel gaat over mogelijke bronnen die onderzocht kunnen worden voor het beantwoorden van de praktijkvraag. Bijvoorbeeld: docenten van een bepaalde klas interviewen over de leesvaardigheid van leerlingen, of de leesvaardigheid van de leerlingen in de brugklas vergelijken met het niveau dat deze leerlingen haalden in groep acht, of docenten interviewen over nodige competenties.

Het kan ook nodig of zinvol zijn om literatuur te bestuderen. Ten eerste kan het nodig zijn om het begrip dat je wilt onderzoeken te verhelderen/duidelijk te omschrijven wat je ermee bedoelt. Bijvoorbeeld wat wordt in de literatuur verstaan onder leesvaardigheid? Of bij een onderzoek naar de motivatie van leerlingen: wat wordt verstaan onder motivatie? Ten tweede kan literatuur ook een bron zijn. Bijvoorbeeld: wat is er bekend over de leesvaardigheid van leerlingen in de brugklas van het vmbo? Of wat is er bekend over periode-onderwijs?

In de tussenliggende periode bestuderen de deelnemers literatuur om te komen tot een zogenaamd theoretisch kader voor wat ze verder willen onderzoeken. Of ze maken een ontwerp voor verder brononderzoek (bijvoorbeeld een vragenlijst voor het docenteninterview).

Bijeenkomst 2 Data verzamelen en verwerken

In de tweede bijeenkomst gaan we verder in op het theoretisch kader aan de hand van de praktijkvragen. Daarna behandelen we instrumenten (vragenlijsten, interviews) voor brononderzoek. We gaan in op de voor- en nadelen van verschillende instrumenten en bespreken de verwerking van de gegevens.

De rol van critical friend wordt weer geoefend met het accent op een ander aspect of een andere vaardigheid, bijvoorbeeld luisteren en samenvatten. Via modeling wordt de vaardigheid gedemonstreerd en vervolgens toegepast door critical friend te zijn bij de uitwerking van elkaars onderzoeksplannen.

Aan het eind van de bijeenkomst heeft ieder een opzet die in de periode voor de derde bijeenkomst wordt uitgevoerd.

Bijeenkomst 3 Resultaten - conclusies -actieplan/verbeteractie

Aan de hand van een praktijkonderzoek laat de trainer zien hoe de resultaten verwerkt kunnen worden en hoe conclusies getrokken kunnen worden. Extra aandacht besteden we aan het verschil tussen waarnemen en interpreteren.

Wat betreft de rol van critical friend wordt aandacht besteed aan: het verbinden van de resultaten aan de onderzoeksvraag en de vaardigheid om concrete ervaringen/aneddotes te categoriseren en te duiden.

Op basis van de conclusies formuleren de deelnemers een actieplan of verbeterplan voor hun eigen les, voor hun team, opleiding of school. Dit plan gaan de deelnemers voor zo ver dit mogelijk is, uitvoeren of presenteren in hun school of team. Een actieplan voor de eigen les kan gemakkelijk in korte tijd uitgevoerd worden. Een beleidsmaatregel zal eerst besproken moeten worden in de school. Ook daar kan een actieplan voor gemaakt worden. Het is ook mogelijk een experiment uit te voeren in het kader van het voorgestelde verbeterplan. Bij de uitvoering van een actieplan staan we stil bij het meten van het resultaat. Waaraan kun je zien dat de praktijk is verbeterd?

Het is de bedoeling dat elke deelnemer een concreet voornemen heeft voor de komende tussenliggende periode.

De trainer zal aandacht besteden aan het nut van het bijhouden van een logboek en vormen hiervan aanreiken.

Bijeenkomst 4 Evaluatie en reflectie

In de laatste bijeenkomst worden de uitvoering van het actieplan en de resultaten geëvalueerd. Ook reflecteren de deelnemers op de eigen onderzoeksvaardigheden en de rol van critical friend. Hiertoe zullen verschillende reflectie-instrumenten aangereikt worden. Wat de rol van de critical friend betreft, staan we stil bij feedback geven en ontvangen.

Literatuur

Lange, R.de, Schuman, H, Montesano Montessori, N. (2010). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant

Ponte,P. (2002). *Onderwijs van eigen makelij. Procesboek actieonderzoek in scholen en opleidingen* (3^e druk). Soest: Nelissen.

Rondeel, M., Wagenaar, S. (2002). *Kennismaken. Leren in gezelschap*. Schiedam: Scriptum

Thompson, S., Thompson, N., (2008). *The critically reflective practitioner*. New York: Palgrave MacMillan.

Schön, D.A.(1983). *The reflective practitioner. How professionals think in action*. New York: Basic Books.

Achtergrond van de training Reflective practitioner

1. Professional in Beeld

Professional in beeld is een innovatiearrangement met een looptijd van januari 2008 tot juni 2011 en wordt ondersteund door een subsidie van het Platform Beroepsonderwijs. Het doel van Professional in beeld is het expliciteren van het vakmanschap van de docent beroepsonderwijs en het ontwikkelen van opleidings- en professionaliseringsactiviteiten naar dit vakmanschap toe. Het project wordt uitgevoerd door een samenwerkingsverband van drie vmbo-scholen en de Faculteit Educatie van Hogeschool Utrecht (Instituut Archimedes en het Lectoraat Beroepsonderwijs) in samenwerking met het Expertisecentrum beroepsonderwijs.

Aanleiding voor het project is de constatering van de samenwerkingspartners dat het vakmanschap van docenten in het beroepsonderwijs over het algemeen niet voldoet aan de eisen die een specifieke (v)mbo context stelt aan de vakbekwaamheid van een docent en dat deze eisen onvoldoende zijn terug te vinden in de lerarenopleiding en professionaliseringstrajecten voor nieuw en zittend personeel.

Het project kent vier leerwerkgemeenschappen (LWG's): één binnen de lerarenopleiding van Hogeschool Utrecht, de overige op drie vmbo-scholen. De drie scholen zijn innovatief en geven samen een gevarieerd beeld van het vmbo.

Elke leerwerkgemeenschap werkt aan een beschrijving van het vakmanschap in de specifieke innovatieve context van de school en aan de professionaliseringsactiviteiten gericht op de ontwikkeling van dit vakmanschap. De LWG van de lerarenopleiding heeft als taak om de opleiding van docenten aan te passen/te verbeteren op basis van de verkregen inzichten van de leerwerkgemeenschappen op het vmbo. In een flankerende onderzoeklijn worden vanuit het lectoraat beroepsonderwijs zowel de inhoudelijke als procesmatige opbrengsten van het project onderzocht.

In de drie vmbo-leerwerkgemeenschappen participeerden docenten vanuit de school, de schoolopleider van de school (verantwoordelijk voor organisatie en proces van het opleiden in de school), de instituutskoach van Instituut Archimedes (verantwoordelijk namens de lerarenopleiding voor de studieloopbaan van de aankomende studenten en gesprekspartner van de schoolopleider) en soms een collega-docent vanuit het mbo. Aan de

leerwerksgemeenschap van de lerarenopleiding namen de instituutcoaches van de 3 vmbo-scholen en leergebiedopleiders deel. In het kader van het participerend onderzoek is aan elke LWG een vaste onderzoeker vanuit het Lectoraat Beroepsonderwijs van de Hogeschool Utrecht gekoppeld. De onderzoekers maakten deel uit van de LWG en hadden tevens de taak om systematisch de opbrengsten en het functioneren van de LWG in kaart te brengen.

2. Ontwikkeling van het trainingsproduct reflective practitioner

Eén van de producten van het onderzoeksteam binnen Professional in beeld is het ontwerp, organisatie en de uitvoering van een viertal trainingen op het gebied van Reflective Practice' voor alle leden van de leerwerksgemeenschappen.

De trainingen zijn ontworpen en opgezet ter ondersteuning van de leerwerksgemeenschappen. In eerste instantie lag bij de trainingen de nadruk op ondersteuning bij onderzoek. Al gauw merkte het onderzoeksteam dat de deelnemers aan het project meer baat hadden bij ondersteuning van het onderzoekend innoveren. Kortom, bij de eigen professionalisering tot 'Reflective Practitioner'. Deze professionalisering bleek, op basis van de ervaringen in het werken met LWG's, nodig op verschillende niveaus zoals:

- Het onderling communiceren over dagelijkse ervaringen op een meer abstract, conceptueel niveau;
- Het kritisch kijken naar, handelen in en denken over de eigen praktijkcontext;
- Het expliciteren van aannames over oorzaken en oplossingen van bepaalde problemen;
- Het methodisch, resultaatgericht werken;
- Het zien en volgen van een lijn tussen verschillende stappen.

Op basis van bovenstaande uitgangssituatie zijn vier trainingsdagdelen gegeven met een ontwikkelingsgericht karakter.

De training was gericht op drie aspecten:

- Onderzoeksvaardigheden: objectief waarnemen, probleemstelling en aannames formuleren, een onderzoeksvraag formuleren, een plan van aanpak maken.
- Luisteren en feedback geven aan elkaar
- Uitwisselen van ervaringen tussen de leerwerksgemeenschappen.

3. Evaluatie

In de reflectie van de leerwerksgemeenschappen worden de trainingsbijeenkomsten genoemd als succesfactoren in het project. De inhoud van de trainingen werd afgestemd op

de behoefte vanuit de leerwerkgemeenschappen. De kennis en vaardigheden die de deelnemers in de trainingen hebben opgedaan konden direct worden toegepast bij hun werkzaamheden voor de leerwerkgemeenschap. De trainingen fungeerden als platform voor de leerwerkgemeenschappen om van elkaar te leren.

Het uitwisselen van ervaringen werd door de deelnemers als zeer nuttig ervaren. Het presenteren en verwoorden van de eigen probleemstellingen en onderzoekplannen bevorderden het denken hierover en het kritisch kijken naar de eigen praktijk. Ook elkaar ontwikkelingsgericht interviewen over de plannen was zowel qua inhoud als proces leerbevorderend.

Uit de trainersevaluatie kwam naar voren dat de deelnemers aan de training de neiging hadden te blijven steken in het uitwisselen van en het associëren op elkaars ervaringen en niet de stap zetten naar analysering en duiding van de ervaringen op een abstracter en generieker niveau. Ook was het vasthouden van het grote geheel, het verbinden van het eigen actieonderzoek aan een hogere doelstelling of het collectieve leren belangrijk om in de gaten te houden.

Tijdens de trainingsbijeenkomsten zijn extra oefeningen ontwikkeld om het luisteren naar elkaar, het feedback geven en het vertalen van concrete ervaringen naar algemene noties te bevorderen.